

**ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ОНОМАСТИКОНУ РОМАНУ
ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА *РЕКРЕАЦІЇ*:
ІГОР БІЛИНКЕВИЧ ТА ЮРКО НЕМИРИЧ**

Тімеа Міраї

Юрій Андрухович (1960–) – сучасний український поет, прозаїк, перекладач, есеїст. Один з найвидатніших представників сучасної української літератури в Україні та закордоном, лауреат численних премій: премії Гендера й премії фонду Антоновичів (2001), премії миру імені Е.М. Ремарка (2005), премії книжкового ринку в Лейпцизі (2006), премії Центральної Європи ANGELUS за роман *Дванадцять обручів* (2006) та премії імені Ханни Арендт (2015).

Свою творчу діяльність розпочав у 1980-х роках з поезії, пізніше почав писати прозу. Перші романи Юрія Андруховича літературна критика зустріла гучно, ніхто не залишився байдужим. Ставлення сучасності до творчості письменника у наш час теж dvojake, але ніхто не заперечує винятковий письменницький талант Юрія Андруховича. Ліна Костенко у своїй гостро критичній статті *Постмодерний неоцинізм, його жерці, раби та жертви* стосовно українського постмодернізму та творчості Юрія Андруховича зазначає: “Яскравим прикладом постмодерної творчості може бути письмо Юрія Андруховича, до речі, одного із основних представників групи інтелектуалів, підтримуваних та фінансованих згадуваним вище гарвардським професором-десакралізатором Г. Грабовичем. Саме з цим автором доволі часто відбуваються зустрічі, зокрема в українських університетах. Загалом творчість Ю. Андруховича далеко не однозначна. Починав він ще у 80-х, активно експериментуючи у модерних й авангардних стилях, протиставляючи себе в такий спосіб московській колоніальній естетиці. На той час це мало якесь якщо не літературне, то принаймні політичне чи моральне виправдання, і частина цієї творчості (переважно поезія та армійська проза) зберегла художню вартість і досі. У наші дні інколи натрапляємо на окремі цікаві публіцистичні статті та есе цього безумовно талановитого автора, в яких він опонує російському колоніалізму та його спадщині, критикує окремі глобалізаційні проце-

си, доволі своєрідно й нечасто, але намагається промовляти на захист української ідентичності” (див. ДК).

Твори Юрія Андруховича перекладені багатьма мовами світу. Перший роман *Рекреації*, в якому заперечується передрадянська та радянська літературна традиція, Андрухович написав у 1990 році. Твір широко відомий та популярний серед сучасних читачів. Марко Павлишин (1993) зауважує: “В «Рекреаціях» осмислюється кінець парадигми національної культури як засобу боротьби за виживання нації і початок парадигми національної культури як нормального місцезнаходження багатоманітності сучасного життя”. Після здобуття омріяної незалежності, в Україні серед культурних діячів повстало питання оновлення української культури та повернення її у життя вільного українського народу. У романі *Рекреації* на святі Воскресаючого Духу відбувається саме така спроба воскресити, оновити, звільнити від кайдан українську культуру: “Невільні люди не створять вільного карнавалу. Хочеш бути вільним – будь ним” (Андрухович 1992: 39).

Варто зазначити, що у *Новому тлумачному словнику української мови* слово рекреація пояснюється, як відпочинок, та має застаріле значення ‘канікули’ (НТСУМ: 89). Головні герої роману, чотири друга, чотири поети – Орест Хомський, Юрій Немирич, Ростислав Мартофляк та Григорій Штундера – прибувають на своєрідні канікули у місто Чортопіль на свято Воскресаючого Духу. У творі розповідається про карнавалізовану святкову ніч у місті Чортопіль, яка для кожного героя роману стає своєрідною і незабутньою.

Творіві притаманні карнавальні елементи, гумор та іронія, у деяких випадках самоіронія персонажів. В одному з своїх інтерв’ю Андрухович сказав: “коли ми когось висміюємо, ми по-своєму вбиваємо його”, можливо цим і пояснюється, що головні герої роману іронізують з усіх і всього, що їм трапляється на шляху, можливо знищуючи таким чином попередню епоху (див. РП).

У романі Юрія Андруховича *Рекреації* у створенні образу літературного героя важливу роль відіграють імена. У художньому творі з іменами персонажів пов’язується цілий ряд конотацій та асоціацій, тому перекладач постає перед значними труднощами при перекладі твору. Єжи Фаріно у навчальному посібнику *Введение в литературоведение* дуже слушно зазначає, що всі власні назви художнього твору

на конотаційному рівні – прозивні. Імена можуть викликати асоціації через свою семантику, етимологію, через свої формальні властивості (звучання, артикуляцію, морфологію, а іноді й форму), через уявлення людей про носіїв цього імені, і через діючу оціночно-стилістичну шкалу імен, що пов’язана зі смаками та культурою кожного народу тощо. Ім’я літературного героя може відображати соціальний статус людини у суспільстві. Дуже цікаво, що різні форми одного й того ж імені, форми звертання пояснюють взаємовідносини між героями твору. Детальне вивчення імен літературних героїв розкриває тип таких взаємовідносин між героями, які не розкриваються в сюжеті твору, в імені героя може бути закодована його доля, ім’я може пояснювати поведінку, вчинки персонажа тощо. Таким чином можна погодитися з науковцем, що вибір імені персонажу – це один з найважливіших елементів образотворчої системи літературного твору (див. Фаріно 2004: 129–158).

При перекладі імен персонажів літературних творів перекладачі у більшості випадків звертаються до методу транслітерації. Однак на думку В. Виноградова у випадку промовистих імен це не найкращий метод, оскільки промовисті власні назви виконують у літературному творі не лише номінативну, а й експресивно-оціночну стилістичну функцію. Тому перекладач повинен передати їх на цільовій мові з точки зору стилістичної забарвленості інакше, ніж прості – тобто непромовисті – власні назви. Перекладач повинен намагатися передати у перекладі підсумкове лексичне значення імені та його експресивно-оціночну забарвленість (див. Виноградов 2001: 162).

У цій статті пропонуємо аналіз ономастикону двох героїв роману *Рекреації*: Ігора Білінкевича та Юрія Немирича.

Ігор Білінкевич

Ігор Білінкевич у романі Юрія Андруховича *Рекреації* є типовим представником влади: радянський “чиновник”, “інструктор Чортопільського міськкому комсомолу, член ОРГКОМІТЕТУ [...], офіційний хлопчина в радянському костюмі і при краватці, майже мажор” (Андрухович 1992: 36). Образ Білінкевича є повним протиставленням образу поетів, представників нового покоління, нового світогляду. Він отримав доручення супроводжувати поетів, запрошених у Чортопіль на свято Воскресаючого Духу. Присутність комсомольця

неприємна для веселої компанії майстрів слова, вони не довіряють йому і сприймають Ігора за шпигуна, кагебіста. Свою неприязнь богемні поети виражають Білінкевичу неодноразово:

– “*А хто такий цей приємний з вигляду молодик, який сидить тут, між нами? – покосував на нього Штундера*” (там само, 43);

– “Друже, запам’ятай, будь ласка, одну вельми суттєву штуку, – звернувся до нього Хомський. – Тут сидять люди, які не бачилися майже три місяці. Зараз вони бажають досхочу набутися, тому *ти не повинен встрявати в їхні розмови, а поводити себе так, наче тебе тут немає*” (там само);

– “Ні, ви мені скажіть, хто цей балакучий юнак, котрий сидить отут, серед нас? – дещо *гостріше*, ніж перед тим, запитав Гриць” (там само, 44);

– “Лаж, Ростіку, розумієш. А тут ще й *цей слимачок пхається в душі*” (там само, 46).

На початку твору у спілкуванні з Білінкевичем молоді поети використовують звертання на “Ви”, що також є засобом відмежування від чужого та підозрілого представника влади. Між собою друзі спілкуються вільно на “ти”. Білінкевич в свою чергу звертається до гостей пестливими формами та переходить на “ти”, однак майстрам слова це не подобається: “*Ростіку, а в яких саме містах Америки ти побувавеш? – досить невиразно проплутав язиком Білінкевич. – Я щасливий, що ми вже перейшли на «ти», – дав йому зауваження замість відповіді Мартофляк*” (там само, 50).

Неприязнь поетів до Білінкевича символічно закодована також в прізвищі юного комсомольця, адже воно натякає на відштовхуючу, неприємну зовнішність юнака. Білінкевич – рожевощокий білий блондин, він схожий на альбіноса без будь-яких виразних рис. У зовнішності Ігора бракує кольору, що презентує однотипність, однаковість, відсутність індивідуальності типової радянської людини. Світогляд та уява Білінкевича про людське спілкування зображені гротескно, адже він навіть не помічає, коли ним командують; йому здається, що з ним поводяться приязно, шанують його: “*Так. Слухай сюди, Білінкевич. – Хомський говорив чітко, як командир підводного човна. – Ідеш до Бодя, розраховуєшся, але з тим, що кожному ще по каві й по п’ятдесят коньяку. Тоді приходиш і доповідаєш мені загальний рахунок. Пішов!*”

Білінкевич полетів як торпеда. Йому було радісно, що з ним знову розмовляють по-людськи” (там само, 51).

Прізвище Білінкевича утворено з основи *біл-*, суфікса *-инк-* та патронімічного суфікса *-евич*. В етимологічному словнику Фасмера (ЭСРЯ: I, 149) подається наступна етимологія слова *белий* (укр. *білий*): др.-инд. *bhālam* ‘блеск’, *bhāti* ‘светить, сиять’. А у романі *Рекреації* в зображенні персонажа зустрічаються конотації, відзеркалюючі саме ці значення прикметника.

Білінкевич вперше з’являється на вокзалі, де він зустрічає Хомського, але з’являється ще без імені: “в цю критичну мить бачиш усміхненого *рожевощогого блондина «кров з молоком»* в офіційному костюмі” (там само, 29). Фразеологізм “*кров з молоком*” за фразеологічним словником української мови використовується для опису обличчя здорової, рожевовидої, рум’яної людини (ФСУМ: 399). В зображенні члена оргкомітету цей сталий вираз використано з іронією, для підкреслення неприємної зовнішності героя. Пізніше Гриць Штундера буде глузувати з рожевих щік хлопця, безпощадно ображаючи молодого комсомольця: “*Хто він такий, цей паршивий мудака з рожевими щічками?*” (Андрухович 1992: 50).

До Білінкевича іронічно звертаються, як до білого ангела. Форма звертання в цьому випадку глузлива, пейоративна, адже здебільшого так звертаються у пестливій формі до дітей чи жінок:

– Мартофляк запитує хлопця про Свято Воскресаючого Духу: “*Що ви нам можете розповісти, юний ангеле? Білінкевич аж зашарівся від такого звертання*” (там само, 37);

– Втомившись від домагань Білінкевича Хомський питає: “*Ти все ще докучаєш своїми запитаннями, ангеле мій? – скуйовдив йому білого чуба новопідсілий Хома*” (там само, 41). За кольором волосся людина може бути світла, сива чи може бути блондином/блондинкою. Однак використання прикметника *білий* і тут підкреслює безбарвність, сіру та нудну повсякденність персонажу.

Біла зовнішність Білінкевича призводить до того, що під час святкування Воскресаючого Духу його плутають із блондинкою, однак виявляється, що то тільки нікчемний Ігор, якого нудить: “*Біле волосся, здається, повернута спиною блондинка. [...] Але блондинка нахиляється вперед і починає блювати, і виявляється Білінкевичем,*

п'яним Білінкевичем, який забрів у цю вуличку і тепер тут блює перед брамою, [...]” (там само, 58).

Юрій Андрухович у своїй грі з іменами устами Штундери називає Білінкевича “свинським блондином” (там само, 36), повертаючись до харківського правопису слова *блондин*, що використовувався до початку 30-х років ХХ століття, до періоду тотального планового зросійщення української культури та мови, яке відбувалося під гаслами боротьби з українським націоналізмом. У сучасного читача цей варіант позначення білявого волосся викликає асоціації з співзвучною нецензурною лексикою.

У словнику-довіднику *Власні імена людей* подається наступна етимологія імені *Ігор*: раннє запозичення із скандинавської; походить від імені *Ingvarr*: *Ingvio* – це скандинавський бог достатку, а дієслово *varr* означає ‘охороняти, захищати’ (буквально: *охоронець, захисник Ingve*) (див. Скрипник–Дзятківська 2005: 63; Белей 2010: 104). Героя роману Юрія Андруховича також можна охарактеризувати, як дбайливого, чемного охоронця, який піклується про своїх гостей, турбується про їх відпочинок. Білінкевич дбає про те, щоб у них була їжа і випивка, веде їх до ресторану і відразу забезпечує столик для молодій компанії, що є не простим завданням, він намагається їх розважати і виконати всі їхні забаганки: “Білінкевич прямує попереду, як до себе додому, і всі почувуються впевнено та безпечно, адже ось – варто лише муркнути кілька слів орангутангові у чорному вбранні – і вас уже ведуть до столу, це неймовірно, запопасти вільний стіл на Шість Персон о такій порі, але це факт, Білінкевич своє діло знає туго, він навіть устигає здати всі ваші речі до гардеробу, і ви – легкі та звільнені – сідаєте до столу” (Андрухович 1992: 42). Білінкевич робив все можливе і неможливе, щоб догодити поетам, і через їх невдоволення, і від випитого алкоголю розчулився до сліз: “Юрік, скажи йому про це, він тебе послухає, – закінючив Білінкевич. – Я ж так старався для всіх вас... – і сльоза покотилася по його щоці” (там само, 51).

Роман Юрія Андруховича *Рекреації* був перекладений угорською мовою Габором Кернером (1969–), лауреатом премії відомого угорського поета Аттілі Йожефа. Роман вийшов друком у 1999 році під заголовком *Rekreáció*.

В угорському перекладі Габора Кернера зовнішній вигляд Білінкевича, відповідно оригіналові, вимальовується з підкресленням

білого кольору у зовнішності комсомольця. Проте в перекладі передаються не всі тонкощі образу Білінкевича. В угорському варіанті роману фразеологізм “*кров з молоком*” передається за допомогою описової конструкції “*rózsás arcú, «holdvilágszínű» szőke fazont*” (Andruhovics 1999: 12; буквально: “рожевощокій тип, із світлим волоссям кольору сяючого місяця”), що є вдалим перекладом української характеристики персонажу, але наголос переноситься на сяюче біляве волосся юнака. Угорський перекладач зберігає іронізуюче порівняння Білінкевича з ангелом, однак вдалий переклад *чуба* угорським словом *üstök* втрачає епітет *білий*, адже Габор Кернер заміняє його прикметником *світлий*:

– “*Miről tud beszámolni nekünk ifjú angyal*” (там само, 25);

– “*Meddig zaklatsz még a kérdéseiddel, angyalom? – borzolta meg a komoszomolista világos üstökét az ismét letelepedő Noma*” (там само, 33).

В угорському перекладі “*свинський бльондин*” передається як “*szőke disznó*” (буквально: “білява свиня”) (там само, 23), що стилістично і конотативно не повністю відповідає оригіналові.

Пов’язані з іменем героя конотації залишаються непомітними для угорського читача, адже йому не відома етимологія імені Ігор.

Юрко Немирич

Не менш цікавим у творі є онім Юрко Немирич. В прізвищі молодого поета закодовано контраст життя і смерті. Семантика прізвища *Немирич* наголошує заперечення смерті, ствердження безсмертя людини. Однак поет Юрко Немирич смертельно хворий. Образ Юрка в тексті роману супроводжується атрибутами смерті. Поет знає про свою смертельну хворобу, однак, напевно від розпачу, вдається до жартів, мовної гри: у крайслері, коли пан Попель звертається до Юрка сполученням *пане Немирич*, поет використовує повтор останнього складу слова *пане* та першого складу прізвища *Немирич* відповідає Попелеві: “*Я не Ненемирич, а Немирич*” (Андрухович 1992: 33). Таку ж саму гру зі своїм іменем Немирич зіграв у розмові з графом Дель Кампо. Юрко дарує панові Попелеві свою книжку під назвою *Втеча в Єгипет*. Назва збірки співзвучна з назвою картин *Втеча в Єгипет*, написаних різними всесвітньовідомими художниками за біблійною історією про втечу святої родини від Ірода, який видав наказ на вбивство всіх немовлят.

Мотив смерті супроводжує образ Немирича протягом усього твору. Розглянемо декілька прикладів:

– Під час переходу з пивного бару до ресторану Мартофляк згадує Юрка: *“Юрку Немирич, що вмираєш повсякдень у цьому дурнуватому світі, а всі думають, що ти лишень вимахуєшся”* (там само, 42);

– Гриць та Мартофляк обговорюють стан здоров’я Немирича: *“Скажи мені краще, як справи з Юрком. – Лажжа, Ростіку. – Звідки ти знаєш? – Я знаю від його лікаря. Останні аналізи тільки підтвердили. – О, Господи! – Все може бути. Він, до речі, сам знає краще за нас. – То, значить...”* (там само, 46);

– Після зухвалого тосту Немирича про смерть, людські цінності та про людську ненажерливість Хомський зазначив: *“Це була твоя лебедина пісня, старий”* (там само, 48);

– За вечерею Матофляк питає Ігоря: *“як ти гадаєш, хто з них більше нежилець на цьому світі – Хома чи Немирич? – Гадаю, що я, – відповів за Білінкевича Немирич”* (там само, 49).

На фешенебельному і водночас містичному святі у віллі з Грифонами атрибути смерті зустрічаються повсюди. Назва вілли теж символічна, адже гриф або грифон у міфології стародавнього світу – це фантастична істота з головою орла й тулубом лева. Ці міфічні істоти водночас символізують Небо і Землю, життя і смерть.

Під час свята у віллі простежується ціла низка атрибутів смерті:

– гра в карти *не на життя, а на смерть* (там само, 72);

– *мертовна блідість та криваві вуста партнерів по грі* (там само, 73);

– *“фінальний траурний супровід”* Генделевої *“Пасакалії”* (там само);

– жахлива кімната, в якій відбувалося жертвоприношення: *“Амальтея втягнула його у темну, голу й холодну кімнату, де були сірі брудні стіни і немита, з червонястими плямами, дощана підлога”* (там само);

– *накритий чорною скатертиною стіл зі свічкою* (там само);

– церемонія жертвоприношення під керівництвом пана Попеля: *“зодягнутий у чернечу рясу, а на голові чомусь мав єпископську митру, але повернуту навпаки”* (там само);

– *чорний цап в руках одного зі слуг* (там само).

Ім'я Юрій походить від імені Григорій, а ім'я Григорій від грецького *grēgoreō*, що означає 'не сплю, пильную' (див. Скрипник–Дзятківська 2005: 53; Белей 2010: 98). А це значення теж можна сприймати, як своєрідне заперечення смерті.

В угорському перекладі роману *Рекреації* Габор Кернер вдало передає образ Немирича, хоча контраст між лексичним значенням прізвища та конотаціями смерті втрачається. Мотив смерті у створенні образу Немирича, відповідно оригіналові, у перекладі також присутній:

– внутрішній монолог Мартофляка: “Jurko Nemirics, aki nap mint nap meghalsz ebben az idióta világban, és mindenki azt hiszi, hogy csak feltűnősködsz, klassz derék fiúk vagytok” (Andruhovics 1999: 34);

– діалог Гриця та Мартофляка: “Inkább mondd el, hogy van Jurko. – Szarul, Rosztik” (там само, 41);

– Зауваження Хомського після тосту Немирича: “Ez volt a haty-tyúdalod, öreg” (там само, 46);

– За вечерею Мартофляк запитав у Ігора: “Mit gondolsz Iharko – kérdezte Marfljak –, ki a kevésbé életre való, Homa vagy Nemirics? – Azt hiszem, én – felelte Bilinkevics helyett Nemirics” (там само, 47).

Цікаво, що Габор Кернер використовує вираз “*életre való*” (буквально: “придатний до життя”), а в оригіналі твору використовується іменник *нежилець*. Ці вирази на семантичному рівні є синонімами, проте словосполучення *életre való* фокусую увагу на життя, а іменник *нежилець* – на смерть.

Габор Кернер у перекладі дуже цікаво вирішує проблему передачі гри Немирича зі своїм прізвищем. Незважаючи на те, що угорському читачеві не зрозумілі конотації прізвища Немирич, Габор Кернер все ж таки вміло передає подвійне заперечення і своєрідну гру слів: “Ja nem, Nemirics úr. – Nem Nemnemirics, Nemirics” (буквально: “А ні, пан Немиричу. – Ні, не Ненемирич, Немирич) (там само, 23).

Варто зазначити, що в XVII столітті в Україні жив відомий державний та політичний діяч Юрій Стефанович Немирич (1612–1659). Немиричі походять з новгородського боярства і в XV столітті переселилися до Великого князівства Литовського. Як зазначає Сергій Махун у своїй статті *Юрій Немирич – український дон Кіхот XVII століття*, складний життєвий шлях Юрія Немирича нагадує третій

шлях, яким Україна могла йти до Європи (див. Махун 2004). Життя Юрія Стефановича Немирича закінчилося трагічно: “*Юрія Немирича козаки оточили поблизу Ніжсина і «порубали на капусту»*», як сказано в «Летописи самовидця о війнах Богдана Хмельницького». Так загинув вельможний пан Юрій Немирич – один із найцікавіших політичних авантюристів України XVII століття, типова людина епохи Відродження” (див. ІДК). В оповіданні Юрія Андруховича “Самійло з Немирова, прекрасний розбишака” йдеться про спритного розбишаку Самійла Немирича, який походив від тих самих Немиричів, з яких і майбутній полковник Війська Низового Немирич Юрко (див. АІ). Юрко Немирич, герой роману *Рекреації*, також був представником епохи відродження вільної України.

Цікаво також, що українська історія запам’ятала декількох Білінкевичів:

1) Іван Білінкевич (1905–1966) – дослідник творчості Івана Франка родом з села Стрільче Івано-Франківської області;

2) Северин Білінкевич у 1875–1890 роках викладав українську мову в одній з чернівецьких гімназій, але незважаючи на це, він був завзятим москвофілом і виступав проти використання народної мови в літературі (див. Квітковський–Бриндзан–Жуковський 1956: 278);

3) Степан Білінкевич (†1831) – український педагог, який народився у Київському воєводстві в 2-й половині XVIII століття. Був монахом Чину святого Василія Великого, навчався у Львові;

4) Отець Білінкевич – мешкав у XIX столітті у селі Ферескул над Черемошем. Зібрав історично цінну інформацію про селянський бунт 1848–1849 років під проводом Лук’яна Кобилиці. Теофіл Окуневський записав відомості про Лук’яна Кобилицю, які отримав від отця Білінкевича, і передав їх Іванові Франкові (див. там само, 229). Отримана інформація могла бути важливою при написанні студії Івана Франка “Лук’ян Кобилиця”.

Питання, чи існує якийсь зв’язок між зазначеними реальними історичними особами, та героями роману Юрія Андруховича Ігорем Білінкевичем та Юрком Немиричем, потребує подальшого дослідження. Але не можна заперечувати, що романи Юрія Андруховича є справжніми скарбницями для досліджень літературної ономастики.

ІНТЕРНЕТНІ РЕСУРСИ

- AI – <<http://andruhovich.info/samijlo-z-nemirova-prekrasnij-rozbishaka/>> (2015.09.02.)
 ДК – <<http://www.day.kiev.ua/uk/article/polemika/postmoderniy-neocinizm-yogo-zhercibrabi-ta-zhertvi>> (2015.08.23.)
 ІДК – <<http://incognita.day.kiev.ua/ukrayinskij-mushketer-yurij-nemirich.html>>
 РП – <<http://reinvent.platfor.ma/pisатели-o-voine>> (2015.09.02.)

ЛІТЕРАТУРА

- Андрухович, Ю. 1992, Рекреації. *Сучасність* № 1.
 Белей, Л.О. 2010, *Ім'я дитини в українській родині*. Харків: Фоліо.
 Виноградов, В. 2001, *Введение в переводоведение: Общие и лексические вопросы*. Москва: Изд-во института общего среднего образования РАО.
 Квітковський, Д. – Бриндзан, Т. – Жуковський, А. 1956, *Буковина її минуле і сучасне*. Париж–Філадельфія–Дітройт: Зелена Буковина.
 Махун, С. 2004, Юрій Немирич – український дон Кіхот XVII століття. *Дзеркало тижня* № 21, 496. <<http://www.haidamaka.org.ua/0101.html>> (2015.09.02.)
 НТСУМ – Яременко, В.В. – Сліпушко, О.М. (уклад.), *Новий тлумачний словник української мови: У 3-х т.* Київ: Аконіт, 2000.
 Павлишин, М. 1993, Що перетворюється в “Рекреаціях” Юрія Андруховича? *Сучасність* № 12, 115–127.
 Скрипник, Л.Г. – Дзятківська, Н.Г. 2005, *Власні імена людей*. Київ: Наукова думка.
 Фаріно, Е. 2004, *Введение в литературоведение*. Санкт-Петербург: РГПУ им. А.И. Герцена.
 ФСУМ – Паламарчук, Л.С. – Білоноженко, В.М. – Винник, В.О. та ін., *Фразеологічний словник української мови, кн. 1*. Київ: Наукова думка, 1993.
 ЭСРЯ – Фасмер, М., *Этимологический словарь русского языка I–IV*. Москва: Прогресс, 1986–1987.
 Andruhovics, J. 1999, *Rekreáció*. Budapest: József Attila Kör.